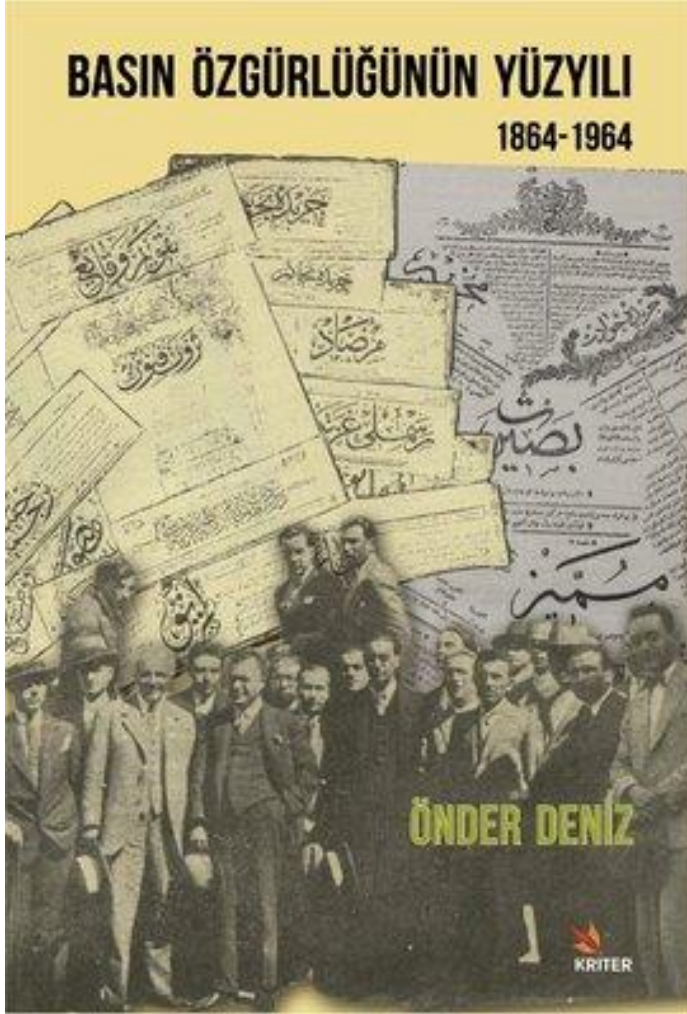

Kitap Tanıtımı / Book Review
Basın Özgürlüğünün Yüzyılı 1864-1964 / Century of Press
Freedom 1864-1964

Yüksel Ersan*

Basın Özgürlüğünün Yüzyılı 1864-1964 Önder DENİZ,
Kriter Yayınları, 2019, 222 Sayfa

Submitted/Geliş : 14.07.2022

Accepted/Kabul : 05.10.2022

<http://dx.doi.org/10.53723/cosohis.25>

Kitap Tanıtımı/Book Review

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2273-6556>; Dr. Öğretim Üyesi Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü ,
yuksel.ersan@usak.edu.tr

Özgürlük kavramı insanlığın en önemli ihtiyaçları sıralamasında en başlarda yer almaktadır, yaşamın adeta doğal bir parçasıdır. Bu kavramın altında ise en üstlerde düşünce özgürlüğü gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 26. Maddesi “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.” demektedir. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. İktidarı elinde bulunduranlar, günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olan düşünce özgürlüğü ve sınırlarını kısıtlamaya çalışmakta, adeta kendi düşüncesi dışında bir düşüncenin var olmasına katlanamamaktadırlar. Düşünceyi ortaya koymanın ve aktarmanın da en önemli aracı basındır. İktidardakiler de basını adeta muhalefetin sesi ve silahı olarak görmekte ve olabildiğince kısıtlamaya çalışmaktadırlar.

Önder Deniz de Basın Özgürlüğünün Yüzyılı 1864-1964 adlı eserinde özgürlüklerin en kıymetlisi olan düşünce ve basın özgürlüğünü ele almış, yüzyıllık bir dönemi adeta ders kitabı netliğinde incelemiştir. Yazar çalışmasına bir sunuş yazısıyla başlamakta ve konuya panoramik bir bakış açısıyla bakılacağını göstermektedir. Kitabın amacını da “Basın özgürlüğü tarihine tarafsız bakmak” şeklinde okuyucuya iletmektedir.

Yazar, eserinde Sunuş ve Giriş yazılarının ardından “Dünya Basın Tarihi”ne bir pencere aralamaktadır. Burada alfabenin bulunuşundan itibaren tarihsel süreç içinde teknolojinin geldiği en son noktaya kadar iletişim araçlarının geldiği yer göz önüne alınarak, tarihi süreç derinlemesine araştırılmıştır. Yazara göre; üretimde yeni tekniklerin kullanılması gazete kâğıdının fiyatını düşürmüş, baskı makinelerinin hızıyla birlikte maliyetler düşmüş, böylece ucuz gazeteler günlük gazete alımı alışkanlığını da artırmıştır. 20. y.y. da görsel ve yazılı basın toplumun şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde en etkili ve güçlü araç olmuştur.

Eserin bunu takip eden bölümünde “Basın Özgürlüğü Kavramı” incelenmiş, yine tarihsel bir bakış açısıyla M.Ö. 3. y.y. dan başlayarak Türkiye Cumhuriyetine kadar bir panorama çizilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasındaki düşünce ve basın özgürlüğü bağlamındaki sekiz madde anılmıştır. Dünyadaki iktidarların basın karşısındaki tutumları gösterildikten sonra “basın özgürlüğünü sınırlamaya yönelik oluşturulan her yasa, doğrudan demokrasi ve insan haklarının sınırlandırılması anlamı taşımaktadır” yargısı burada önemlidir.

Yazar, “Osmanlı Devletinde İlk Dönem Gazeteciler ve Gazetecilik” başlığı altında, Osmanlı devletinde ilk matbaanın kurulması ve ilk gazetenin yayınlanmasını bizlere sunduktan sonra 1860 ile 1908 yılları arasındaki ilk yerel gazetelerin isimlerini okuyucuya göstermiştir. Ayrıca okuyucuya, o dönemdeki gazetelerden orijinal şekliyle örnekler verilmesi, araştırma amacıyla kitabı okuyanlara yeni kapılar açmaktadır.

Eserde basınla ilgili ilk hukuksal düzenlemeler ve matbuat nizamnamesi verildikten sonraki bölümde II. Abdülhamid dönemi basını ele alınmaktadır. Burada dönem yönetsel açıdan irdelenmiş Osmanlı sarayı gözler önüne canlı bir şekilde getirilmiştir. Padişahın nasıl yetkilerinin artırıldığı ve meclisin nasıl feshedildiği, yetkinin kendisinde olmasından dolayı Padişahın kendini eleştiren muhalefetin tutumunu nasıl baskıladığı gözler önüne serilmiştir. Bu dönemde ülkede muhalif yazılar yazan birçok

gazeteci sansürlenmiş, yurt dışına kaçmış, birçoğu para ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Gazeteleri uzun süre kapatılmıştır. Bu bölümün içindeki “Sansür” alt başlığında ise sansürün geldiği nokta gözler önüne serilmiş, basılı eserin önce yönetim tarafından incelendiği, sakıncalı görülen kısımların çıkarıldığı, hatta sansürün abartılarak genişletilip kelime düzeyine kadar indirildiği gösterilmiştir.

“İttihat ve Terakki Dönemi Basını” başlıklı bölümde dönemin siyasi çerçevesi çizildikten sonra dönemde baskı unsurunu oluşturmak için siyasi cinayetlerin işlendiği, gazetecilerin susturulmadığı zaman cinayete kurban gitmeleri anlatılmıştır.

Kitabın “Milli Mücadele Dönemi Basını” adlı bölümünde ise, tarihi bilgiler verildikten sonra, ülkenin farklı köşelerinde yayınlanan lehte ve aleyhteki yayınlar titizlikle incelenmiş ve okuyucuya sunulmuştur.

Kronolojik anlatım, kitapta “Tek Parti Dönemi Basını” başlığıyla sürmekte, ortaya konulan görüşler diğer kaynaklarla desteklenmekte, Atatürk’ün kaleme aldığı Nutuk’tan alıntılar yapılmaktadır. Basının önemini belirten Matbuat Kanununun çıkarılmasının, siyaset için nasıl vazgeçilmez olduğu, dönemin milletvekillerinin ağzından anlatılmıştır.

Kitabın “Demokrat Parti Dönemi Basını” adlı bölümünde görüleceği gibi, tek parti döneminden geçiş, özgür ve hür basına olan özlemin hükümet programına düşünce ve basın hürriyeti şeklinde yansımaları çok dikkat çekicidir. Aslında Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında “basın-hükümet” arasındaki ilişkilerin hiç te kötü gitmediği görülmektedir. Dönemin Başbakanı Menderes, seçilmesinin ilk yıllarında seçim propagandası konuşmalarında verdiği sözleri yerine getirmiş, gazetecileri de unutmamıştır. 3 Temmuz 1950 tarihinde hazırlanıp TBMM’ye sunulan kanun tasarısında basın özgürlüğünün demokrasinin bir parçası olduğu görüşü ön plana çıkarılmıştır. Kanunun gerekçesi tam da günümüzdeki basın özgürlüğünün tanımına uymaktadır. 15 Temmuz 1950 de yürürlüğe giren Basın Kanunu tam anlamıyla Türk basın tarihi için bir dönüm noktasıdır ki 44 maddeden oluşan kanunun ilk maddesi burada da belirtildiği gibi “Basın serbesttir” sözüyle başlamaktadır. Ancak bu bölümde de görüleceği gibi bu özgürlük ortamı devam etmez. Bozulan ekonomik verilerin halka yansımaları engellemek için eski hastalık nükseder, yine basının susturulması yeğlenir ve yasaklar başlar. Bütün bu siyasi dönemi bu bölümde yazar ciddi çalışmalar sonucunda belgelerle ortaya koymaktadır.

Eserin 27 Mayıs başlığı altındaki bölümde ise, Demokrat Parti’nin son döneminde demokrasinin aldığı yaralar, meclisin ve gazetelerin sansürlenmesi ve en önemlisi hukukun, yürütmenin eline geçmesi anlatılmaktadır. Tarihi arka plan verildikten sonra bölümün sonunda olayların basına yansımaları örnek olarak gösterilmiştir. Bir sonraki bölüm olan “Basın Şeref Divanı” adlı bölümde ise basının kendi kendini denetleme mekanizmasının kuruluşu anlatılmaktadır.

Kitabın son bölümünü oluşturan 1961 Anayasası adlı bölümde ise basın özgürlüğünün Anayasaya yansımaları dile getirilmektedir. Anayasanın değişik maddelerinde haberleşme özgürlüğünün (17. Madde), düşünce özgürlüğünün (20. Madde) basın özgürlüğünün (22. Madde) ve ilave diğer maddelerin dile getirildiği ve değerlendirildiği görülmektedir.

Kitabın sonunda ise “Değerlendirme” adı altında yazarın kendi düşünceleri ortaya konulmuş, demokrasinin genel bir tanımı yapılmış, gelişimi ve eski Yunan düşünürlerinden günümüze kadar geçirdiği evreler irdelenmiş, Türkiye’deki aldığı durum

belirtilmiş ve “Türkiye’de basın ve düşünce özgürlüğü siyasetçinin iki dudağı arasındadır.” şeklindeki bir değerlendirmeye kitabın adeta genel bir özeti çıkarılmıştır. Eserin sonundaki “Siyasetçinin yorumuna bırakıldığında düşünce ve basın özgürlüğünün, gelişmesini beklemek hayal olur. Düşünce ve basın özgürlüğünün ne olduğunun, demokrasinin ve toplumsal barışın sağlanmasında ne kadar etkili olduğunun, toplumun bütün kesimlerine anlatılması, daha doğru bir yaklaşımdır. Böylece basın özgürlüğü kanunlarla değil, toplumsal bilinçlenmeyle sağlanmış olur.” paragraf ise tam anlamıyla bir tespit ve ulaşılmaması gereken bir hedef, deyim yerindeyse “Motto ”dur.

Kitabın sonunda ise alanda yapılmış çalışmaların bulunduğu çok değerli bir kaynakça ve bunu takip eden bir dizin bulunmaktadır.